

О. В. Бабасва

асистент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДОСУДОВА ДОПОВІДЬ У ПІДГОТОВЧОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. У науковій статті розглядаються проблеми складання досудової доповіді на стадії підготовчого провадження. Аналізується питання запровадження інституту пробачії у кримінальне провадження України. Аргументується висновок щодо недоцільності складання досудової доповіді на стадії підготовчого провадження.

Ключові слова: підготовче провадження, досудова доповідь, інститут пробачії, досудова пробачія.

Аннотация. В научной статье рассматриваются проблемы составления досудебного доклада на стадии подготовительного производства. Анализируется введение института пробации в уголовное производство Украины. Аргументируется вывод о нецелесообразности составления досудебного доклада на стадии подготовительного производства.

Ключевые слова: подготовительное производство, досудебный доклад, институт пробации, досудебная пробация.

Summary. In the scientific article problems of drawing up pre-judicial the report at a stage of preparatory proceedings are considered. Introduction of institute of a probation to criminal proceedings of Ukraine is analyzed. A conclusion about inexpediency of drawing up pre-judicial the report at a stage of preparatory proceedings is reasoned.

Key words: preparatory proceedings, pre-judicial report, institute of a probation, pre-judicial probation.

Постановка проблеми. Серед рішень суду, які він приймає у підготовчому судовому засіданні відповідно до ч. 3 ст. 314 КПК України, окремої уваги заслуговує рішення доручити представнику персоналу органу пробачії скласти досудову доповідь. Воно спрямоване на реалізацію інституту пробачії, який є новацією вітчизняного кримінального, кримінального процесуального і кримінально-виконавчого законодавства. Разом із тим у теорії кримінального процесу та судовій практиці відсутнє єдине розуміння змісту процесуальної діяльності із складання досудової доповіді на стадії підготовчого провадження. У цих умовах існує необхідність дослідження вказаних питань.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми інституту пробації загалом і складання досудової доповіді зокрема досліджувалися у працях таких вітчизняних учених, як О. Богатирьова, Т. Лукашкіна, О. Шило, Д. Ягунов та ін. Разом із тим серед науковців немає єдності щодо низки важливих питань, пов'язаних із застосуванням інституту пробації у підготовчому провадженні, зокрема щодо складання досудової доповіді.

Зважаючи на це, **метою** наукової статті є визначення доцільності складання досудової доповіді на стадії підготовчого провадження.

Виклад основного матеріалу. Інститут пробації регламентується Законом України «Про пробацію» [1], згідно із п. 6 ст. 2 якого вона являє собою систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Серед видів пробації, передбаченої законом, у підготовчому провадженні реалізується досудова пробація, що являє собою забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про пробацію»).

На міжнародному рівні стандарти пробації викладені у Європейських правилах пробації, затверджених Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи від 20.01.2010 р. (далі – Правил) [2]. В оцінках дослідників Правила відобразили останні тенденції у поглядах на філософію поводження зі злочинцями, акумулювавши досвід, накопичений у багатьох європейських країнах упродовж декількох століть [3, с. 126]. Підготовці досудових доповідей присвячена ч. 4 Правил, яка закріпила такі стандарти: 1) орган пробації може готувати та подавати досудові доповіді з метою допомоги судовим органам вирішувати питання щодо доцільності притягнення до відповідальності злочинця та, в разі доцільності притягнення до відповідальності, щодо застосування найбільш адекватних санкцій та заходів; 2) органи пробації повинні регулярно контактувати з судовими органами на предмет подальшого використання доповіді; 3) доповідь повинна будуватися на чітко визначеній інформації, яка повинна постійно коригуватися та підтверджуватися у процесі судового розгляду справи; 4) злочинець повинен мати можливість брати участь у підготовці доповіді; 5) думка злочинця повинна відображатися у доповіді; 6) злочинець та/або його представники повинні мати можливість знайомитися з доповіддю. Показово, що Правила не визначають етапу кримінального провадження, на якому має готуватися досудова доповідь, як й ініціатора її підготовки.

Натомість вітчизняним законодавством прийняття рішення про призначення досудової пробації віднесено до компетенції суду на стадії підготовчого провадження. Так, виходячи із положень ч. 5 ст. 314 та ст. 314¹ КПК України, якими регламентується досудова пробація у кримінальному провадженні, можна зробити висновок про те, що: 1) суб'єктом застосування досудової пробації є суд; 2) приводом – власна ініціатива суду або клопотання обвинуваченого, його захисника чи законного представника, прокурора; 3) підставою – необхідність забезпечення інтересів національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; 4) метою – забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття су-

дового рішення про міру покарання; 5) сферою застосування – злочини невеликої або середньої тяжкості, або тяжкі злочини, нижня межа санкції яких не перевищує п'яти років позбавлення волі, а також злочини, вчинені неповнолітніми, крім випадків, передбачених КПК України; 6) змістом – складання досудової доповіді, яка долучається до матеріалів кримінального провадження; 7) формою – ухвала суду із зазначенням строку підготовки такої доповіді; 8) стадією, на якій це відбувається, є підготовче провадження.

Ухвалу суду про складання досудової доповіді не можна вважати рішенням, альтернативним призначенню судового розгляду, адже вона безпосередньо спрямована на забезпечення останнього. На це вказує як мета складання досудової доповіді, визначена у ч. 1 ст. 314¹ КПК України, так і обмеження щодо її застосування, передбачені ч. 4 цієї статті. Зокрема, досудова доповідь не складається: щодо особи, стосовно якої прокурором складено клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності; у разі якщо під час підготовчого судового засідання ухвалено судові рішення про затвердження угоди. Отже, альтернативні призначенню судового розгляду рішення за результатами підготовчого провадження виключають складання досудової доповіді. Крім того, можна зробити висновок, що досудова доповідь складається лише задля забезпечення судового розгляду на підставі обвинувального акта. Про це свідчать пункти 3–5 ч. 4 ст. 314¹ КПК України, які виключають складання досудового доповіді в кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру.

Відмінність рішення суду про складання досудової доповіді від інших, що передбачені ч. 3 ст. 314 КПК України, насамперед полягає у тому, що воно спрямоване не на усунення перешкод для призначення судового розгляду, якими є фактичні чи формальні недоліки попередньої стадії кримінального провадження, а на доповнення інформації, що міститься у кримінальному провадженні, даними стосовно особи обвинуваченого. З огляду на викладене поміщення пункту щодо складання досудової доповіді у ч. 3 ст. 314 КПК України, серед рішень, які приймає суд у підготовчому засіданні, уявляється помилковим. Логічніше було б включити положення щодо неї до ч. 2 ст. 315 КПК України, розглядаючи їх в числі питань, що вирішуються судом з метою підготовки до судового розгляду.

Разом з тим застосування інституту досудової пробації на стадії підготовчого провадження має й інші недоліки. Так, в оцінках фахівців досудова доповідь містить результати незалежного соціального дослідження обвинуваченого та має на меті надати суду додаткову об'єктивну інформацію про ризик вчинення обвинувачуваним повторного злочину, можливість його виправлення без позбавлення або обмеження волі (необхідність ізоляції) через призму соціально-психологічної характеристики особистості обвинуваченого [4, с. 600]. При цьому досудова доповідь має соціальну спрямованість і переслідує іншу мету, ніж кримінально-процесуальні заходи, що проводяться слідчими та судовими органами, зосереджуючи увагу на особистості правопорушника, його проблемах і потребах [5, с. 34]. Вона спрямована на встановлення дійсних соціальних, психологічних та біологічних потреб обвинуваченого (підсудного), вирішення яких сприятиме його ресоціалізації та недопущенню вчинення інших злочинів та правопорушень тощо [6, с. 144].

Наголошується, що таке соціальне дослідження особистості є специфічним видом діяльності кримінологічного та соціально-психологічного характеру і не має нічого спільного з процесом пошуку та оцінки доказів, встановлення вини правопорушника, які здійснюють органи дізнання та слідства [7, с. 173]. Незважаючи на це, у складанні досудової доповіді окремі дослідники, приміром Т. П. Ткач, вбачають деяке дублювання функцій слідчого, оскільки до його обов'язків входить збирання матеріалів щодо характеристики особи підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), його соціального середовища, інформації про попередні випадки притягнення до кримінальної відповідальності [8, с. 56].

Ураховуючи це, у ч. 5 ст. 314¹ КПК України імперативно закріплено, що досудова доповідь не може використовуватися у кримінальному провадженні як доказ винуватості обвинуваченого у вчиненні злочину. Однак, безумовно, інформація, вкладає у досудовій доповіді, впливає на внутрішнє переконання судді і ту правову позицію, що буде закріплена ним у остаточному судовому рішенні. З цієї точки зору наявність досудової доповіді може заздалегідь вплинути на позицію суду, порушуючи його безсторонність і неупередженість. Як зазначає Т. В. Лукашкіна, суд не має права заздалегідь висловити свою думку щодо вирішення кримінального провадження, а, «замовляючи» досудову доповідь, суд певним чином демонструє свою позицію щодо необхідності призначення обвинуваченому покарання. Свою позицію щодо вирішення провадження суд має право висловити тільки в підсумковому рішенні (вироці, ухвалі) [9, с. 84]. Ця думка має рацію і спирається на той факт, що визначення підготовчого провадження як стадії для складання досудової доповіді не є оптимальним рішенням законодавця.

Викликає зауваження і визначення суду як суб'єкт прийняття рішення про складання досудової доповіді. На наш погляд, покладення прийняття відповідного рішення на суд, та ще й можливість приймати його за власною ініціативою, загрожує виникненням обвинувального ухилу суду, порушує принципи незалежності і неупередженості судової влади. Більш прийнятним суб'єктом прийняття цього рішення вбачається прокурор, який як процесуальний керівник досудового розслідування і публічного обвинувача зобов'язаний вивчити особу злочинця і надати суду вичерпну інформацію про нього. Показово, що у таких розвинутих державах, як Естонія, Данія, Латвія аналог досудової доповіді для дослідженні особи злочинця готується службою пробації за запитом прокурора (у Латвії – також і суду) [10, с. 65]. Отже, вважаємо правильним покласти прийняття рішення про складання досудової доповіді під час досудового розслідування на прокурора, а в судовому розгляді – на суд за ініціативою прокурора або сторони захисту.

Викликає зауваження й обрання для прийняття рішення про підготовку досудової доповіді саме стадії підготовчого провадження. Варто звернути увагу, що ряд науковців висловлювали пропозиції щодо закріплення досудової доповіді як процесуальної дії саме на стадії досудового розслідування [11, с. 170] ще до законодавчого закріплення цього інституту в КПК України. Існуюча на сьогодні модель залишається предметом критики вчених. Так, на думку І. Боршова, недоліком є те, що суд зможе скористатися своїм правом доручити представнику персоналу органу пробації скласти досудову доповідь тільки в підготовчому судовому засіданні, тому в підготовчому засіданні цей представник не братиме участі, він може не встигнути

підготувати досудову доповідь до початку судового розгляду, обвинувачений не зможе скористатися своїм правом на участь у підготовці досудової доповіді, що, як вважає автор, буде порушувати право обвинуваченого на захист [12, с. 30].

Т. В. Лукашкіна звертає увагу на те, що в стадії підготовчого провадження не передбачене подання доказів суду, і вважає незрозумілим, яким чином суд у підготовчому провадженні ще до дослідження доказів, на підставі яких він матиме можливість встановити наявність чи відсутність події кримінального правопорушення, винуватість або невинуватість обвинуваченого, буде заздалегідь пропонувати органу пробації скласти досудову доповідь для прийняття судового рішення про міру покарання [9, с. 84].

Найбільш послідовну і обґрунтовану критику моделі досудової пробації у кримінальному провадженні України висловлює О. Г. Шило, яка зазначає, що необхідність в отриманні досудової доповіді виникає у суду після вирішення ним питання винуватості обвинуваченого (підсудного) у вчиненні інкримінованого йому злочину. Тож не є доречною можливість ініціювання складання такої доповіді судом у підготовчому провадженні, адже на даному етапі кримінального провадження суд жодним чином не знайомиться з матеріалами, що мають сторони, не досліджує докази і взагалі не має ніякої інформації стосовного конкретного кримінального провадження за винятком обвинувального акта з додатками [13, с. 28].

Таким чином, на думку ряду дослідників складання досудової доповіді у підготовчому провадженні є недоречним і не узгоджується з призначенням та процесуальним порядком цієї стадії. Варто звернути увагу й на те, що прийняття рішення про складання досудової доповіді веде до затягування підготовчого провадження. Попри те, що згідно із ч. 5 ст. 314 КПК України у відповідній ухвалі суд повинен визначити строк складання такої доповіді, цей процес може бути тривалим, адже досудова доповідь, згідно із ч. 3 ст. 9 Закону України «Про пробацію», повинна містити соціально-психологічну характеристику обвинуваченого; оцінку ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Очевидно, що збирання необхідної для цього інформації, яку персонал органу пробації має право отримувати від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та від громадян, а також від самого обвинуваченого, залучаючи його до участі у підготовці доповіді, потребує значного часу, на який, виходячи із логіки законодавця, відтермінується початок судового розгляду.

Варто звернути увагу і на ті організаційні проблеми у сфері бюджетного фінансування, перепідготовки персоналу кримінально-виконавчої інспекції, недостатнього матеріально-технічного забезпечення, створення моделей і методик пробації, з якими, за оцінками фахівців, стикається діяльність служби пробації [14, с. 91]. Зокрема, у науковій юридичній літературі наголошується, що в обов'язки співробітника органу пробації входить присутність на судовому засіданні, дача роз'яснень за змістом соціальної доповіді, оскільки співробітник підтверджує зроблені в доповіді висновки і фактично бере на себе відповідальність за підсудного у разі призначення останньому альтернативного покарання [15, с. 183]. Тому ефективно виконати вимоги, які висуваються до досудової доповіді, може лише фахівець, який знає психологію, педагогіку, має базові знання з психопатології і психіатрії. Із цим завданням

найкраще можуть впоратися юридичні психологи та психологи практичного спрямування, яких спеціально навчали використанню методів збору та узагальнення інформації про підоблікових осіб [16, с. 224; 17, с. 37], проте подібних спеціалістів у службі пробації на сьогодні бракує.

Недоліки кадрового забезпечення та низький професіоналізм можуть негативно вплинути не лише на якість досудових доповідей, а й на кінцевий результат судочинства. Так, О. Богатирьова вказує на ризик суб'єктивізму з боку працівників органу пробації та державного бюрократизму, що можуть виявитися в тому, що при складанні досудової доповіді рекомендації співробітників органу пробації можуть вплинути на суддю, а для людини – стати причиною застосування до неї покарання [18, с. 24]. Аналогічні побоювання висловлює С. Марків, вказуючи, що отримання судом інформації про особу обвинуваченого, з одного боку, дозволяє краще скласти уявлення про таку особу, але з іншого боку, може спотворити остаточне рішення органу правосуддя [19, с. 80]. Іншими словами, перед початком судового розгляду суд може опинитися під помилковим уявленням про особу підсудного, сформульованого хибним висновком органу пробації, викладеним у досудовій доповіді.

Таким чином, віднесення питань складання досудової доповіді саме до стадії підготовчого провадження є не виправданим з таких міркувань: 1) у цій стадії судом не досліджуються докази, без чого суду неможливо визначитися з потребою складання досудової доповіді, а органу пробації – скласти її; 2) це створює загрозу принципам неупередженості та безсторонності судової влади, веде до обвинувального ухилу в діяльності суду; 3) прийняття такого рішення веде до затягування строків підготовчого провадження та відтермінування судового розгляду.

У науковій юридичній літературі пропонуються такі варіанти розв'язання цієї проблеми. Наприклад, Т. В. Лукашкіна вважає, що представнику органу пробації слід було б надати статус спеціаліста, до якого мав би право звернутися прокурор (можливо, і слідчий, за погодженням з прокурором) з власної ініціативи чи за клопотанням сторони захисту, запропонувавши скласти досудову доповідь. Таке звернення могло б мати місце після того як, на думку прокурора (слідчого), встановлені достатні докази, що свідчать про причетність підозрюваного до вчинення конкретного злочину. Така досудова доповідь повинна розглядатися судом як роз'яснення та пропозиції спеціаліста [9, с. 85]. На думку О. Г. Шило, досудова доповідь має складатися наприкінці досудового розслідування за ініціативою сторони обвинувачення або сторони захисту, що є логічним продовженням їх позиції і що має охоплюватися їх процесуальним інтересом [13, с. 28].

Висновки. Підтримуючи і розвиваючи вказані міркування, слід зауважити, що складання досудової доповіді є доцільним або на стадії досудового розслідування (за рішенням прокурора, на підставі зібраних ним доказів винуватості особи та задля надання суду максимально повної інформації відносно особи правопорушника) або на стадії судового розгляду – після закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами, коли в суду вже сформувалося самостійне внутрішнє переконання стосовно винуватості особи, на яке не може вплинути досудова доповідь.

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 160-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 10.11.2018).
2. Рекомендація СМ/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію : Прийнята Комітетом Міністрів 20 січ. 2010 р. на 105-му засіданні заступників Міністрів. URL: <https://rm.coe.int/16806f4097> (дата звернення: 10.11.2018).
3. Ягунов Д. Європейські правила пробації як стандарт управління службами пробації у країнах-членах Ради Європи: філософія, структура, спрямованість. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 2. С. 125–129.
4. Маланчук П. М., Голодна А. С. Пробація в Україні: бути чи не бути. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1 (40). С. 598–601.
5. Олефір Л. І. Досудова доповідь як складовий елемент соціально-правового дослідження правопорушника. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 1. Т. 4. С. 34–36.
6. Квасневська Н. Д. Законодавчі орієнтири запровадження в Україні інституту пробації. *Наше право*. 2013. № 3. С. 139–146.
7. Пальченкова В. М. Служба пробації як особливий вид соціального контролю. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 171–178.
8. Ткач Т. П. Досудова доповідь служби пробації: поняття, необхідність, функції. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 1. С. 56–65.
9. Лукашкіна Т. В. Деякі зауваження до Закону України «Про пробацію» та внесених у зв'язку з ним доповнень до КПК України. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. до 70-річчя д. ю. н., проф. Ю. П. Аленіна (21 квіт. 2017 р., м. Одеса) / за ред. Г. О. Ульянової, І. В. Гловюк ; відп. за вип. І. В. Гловюк ; уклад. В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юрид. л-ра, 2017. С. 81–88.
10. Обзор законодательства скандинавских и балтийских стран по службе пробации (уголовному надзору). Санкт-Петербург : Гражданский контроль, 2005. 167 с.
11. Боднар І. В., Майборода І. А. Основні тенденції реформування органів та установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. С. 169–171.
12. Борщов І. Проблемні питання застосування пробації в Україні. *Вісник Асоціації слідчих суддів України*. 2017. № 1 (2). С. 29–31.
13. Шило О. Г. Проблемні питання нормативного регулювання складання досудової доповіді в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. до 70-річчя д. ю. н., проф. Ю. П. Аленіна (21 квіт. 2017 р., м. Одеса) / за ред. Г. О. Ульянової, І. В. Гловюк ; відп. за вип. І. В. Гловюк ; уклад. В. А. Завтур ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юрид. л-ра, 2017. С. 27–29.
14. Тарасова М. В. Стан впровадження пробації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 90–93.
15. Стеценко І. М. Підготовка майбутніх працівників пробації до складання досудової доповіді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 130. С. 181–184.
16. Шевчук С. Відбір фахівців служби пробації. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. 2016. Вип. 147. С. 223–226.
17. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічні аспекти діяльності служби пробації. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2013. № 32 (7). С. 137–143.
18. Богатирьова О. Запровадження в Україні досудової пробації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 20–25.
19. Марків С. Становлення та роль служби пробації в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 3 (7). С. 78–82.